
Prevladati teološki zaborav Prvoga svjetskog rata

U povodu 100-obljetnice početka Prvoga svjetskog rata

Ovih dana svijet se sjeća stote godine od početka Prvoga svjetskog rata. Sve vrvi od komemorativnih tekstova. O njemu su progovorili i dvojica zadnjih papa, pojedini biskupi ili čak cijele biskupske konferencije, crkvene ustanove, teolozi i novinari. Većina katoličkih pristupa tom ratu trudi se kritički rekonstruirati pa i vrednovati ulogu kršćana i njihovih institucija na početku i tijekom rata. Slika kršćanskog svijeta u kontekstu ratnih zbivanja koju nam ti tekstovi posređuju je, u cjelini gledano, tmurna i depresivna, da ne kažemo tragična.

Na početku prve godine rata većina europskih kršćana u zemljama sudionicama u ratu euforično je podržavala ratne politike svojih vlada i objavu rata. Ako se izuzme samorazumljiva neutralnost vatikanske središnjice, osjećaj univerzalne umreženosti katoličkih vjernika u hipu je ishlapio u korist potpunog poistovjećenja s ratnim ciljevima imperijâ, kraljeva i vlada. U trenutku objave rata biskupi u svojim pastirskim porukama pozivaju vjernike na potpunu poslušnost državnim i ratnim poglavarima, na spremnost žrtvovanja vlastitog života za cara, narod i domovinu u nametnutom ratu. Njima se pridružuju propovjednici te razne crkvene tiskovine, kako teološke tako i one za puk, koje nastoje izričito vjerski motivirati katolike za zdušni odaziv na poziv u „sveti rat“ za slobodu, ali i za obranu “Božjeg poretka” koji je neprijateljska strana ugrozila. Pritom se obilato koriste slike i metafore preuzete više ili manje izravno iz starozavjetne teologije rata. U tim se propovjedničkim pozivima Bog pojavljuje kao onaj koji pruža neograničenu milosnu potporu vlastitim vojnicima. Poput Mojsija i Jošue koji vode Izraelce u njihovim borbama, tako i Bog preko cara vodi vlastite vojnike u ovom ratu. Mnogi pastiri na rat gledaju kao na “sveto vrijeme Božje

blizine”, “vrijeme milosti” koje će osloboditi svijet od zala kao što su materijalizam i nemoral te vratiti ljude Bogu i ponovno napuniti crkve. Tako njemački biskup Faulhaber uspoređuje taj krvavi rat s “pojavom Gospodina u gorućem grmu” koji nas uči kako poštovati svetište, te drži da majka Crkve od srca pozdravlja Veliki rat kao “veliku željeznu metlu” za (moralno) čišćenje društva. O milijunima ubijenih vojnika crkveni ljudi govore kao o mučenicima koji su suobličeni Kristovoj žrtvi. U narodu se stvorilo uvjerenje da u ratu poginuli mučenici ne trebaju više misa jer odlaze u nebo bez čistilišta (G. Couchet). Vlastite vojnike promatra se kao sudionike u kozmičkoj bitci dobra i zla. Vojnici postaju instrument Božjeg kaznenog suda nad narodima koji ratom kažnjava i pročišćuje. Tako su za francuske i engleske propovjednike svi njemački vojnici nasilni i divlji Huni. Njih treba ubijati bez zadržke, “dobre i zle”, mlade i stare, kako bi se spasio svijet (A. F. Winnigton Ingram, anglikanski biskup u Londonu). Isto tako i propovjednici s druge strane bojišnice, one njemačke i austrougarske, uvjeravaju svoje vojnike kako su oni suradnici Božji u toj borbi za obnovu svijeta. Pritom se o Francuskoj govori i kao o dekadentnoj, bezbožnoj i nemoralnoj. Engleska je sveobuhvatno korumpirana zemlja. Očekivana njemačka pobjeda bila je u propovijedima prikazana kao pobjeda dobra, pravde i kršćanskih vrijednosti.

Ovakva retorika, prepuna imperijalno-šovinističke ideologizacije kršćanskih motiva i emocija, dala je veliki doprinos ratnoj euforiji koja je u prvo vrijeme bila zahvatila i europske kršćane. Pritom je većina mislila da će rat trajati kratko i bez velikih gubitaka. Ali znamo da je rat trajao veoma dugo. U njemu je izravno bilo angažirano 70 milijuna ljudi. Poginulo je 37 milijuna vojnika i civila. Među vojnicima u prvim redovima ratovalo je na desetke tisuća katoličkih svećenika i pastora. Primjerice, u ratu je sudjelovalo 45.253 francuskih svećenika od kojih su 4593 ubijena (*Il Regno* 2014, 11, str. 379). Riječ je o ratu koji je po okrutnosti i broju žrtava nadmašio sve dotadašnje ratove u povijesti. Zato je i dobio ime Veliki rat, u kojemu je došlo do teoretske i praktične radikalizacije odvajanja ratovanja od morala. Ovaj je rat, međutim, unio dubok duhovni rascjep u tkivo Katoličke Crkve. Jer i katolici su se također međusobno masovno ubijali u razornim topničkim dvobojima i krvavim jurišima, prizivajući pritom istog Isusovog Boga i rabeći slične ideologizirane biblijske i teološke kategorije. Jedni su drugima rušili crkve i katedrale (katedrala u Reimsu, belgijske crkve). Odlazili su na juriše nakon obostranih slavlja euharistije, izvorišta crkvenog zajedništva.

Katolici i njihovi pastiri na suprotstavljenim su stranama pjevali zahvalni *Te Deum* Isusovu Bogu jer je njihovoj vojsci omogućio da potuku protivnike u nekoj od mnogobrojnih krvavih bitaka sa stotinama tisuća mrtvih i ranjenih. Rat je tako podijelio i same isusovce. Njihov francuski teološki časopis *Études* zastupao je sasvim oprečno čitanje rata u odnosu na njemački isusovački časopisa *Stimmen der Zeit*. U međusobnoj "rodoljubnoj" kritici drugih isusovački su se teolozi pozivali na iste evanđeoske kategorije (SdZ 2014; 8, str. 508).

Dobro su nam znane političke, ekonomske i kulturološke posljedice Velikog rata. Kad je, međutim, riječ o duboko negativnim učincima na vitalnost kršćanstva pa i Katoličke Crkve, o tome se u konačnici malo govorilo nakon rata. Vjerojatan razlog za to bila je još veća katastrofa Drugoga svjetskog rata, koja je zasjenila događanja Prvoga. Ali tu je zacijelo bila i teološka eklezijalna nelagoda koju je izazivalo sjećanje na međusobno krvavo sukobljene katolike i njihovo svećenstvo. U povijesti i politologiji se je u rezultatima Velikog rata pretežito vidjelo izvorište Drugoga svjetskog rata. Teologija se je naprotiv veoma suzdržano odnosila prema tom ratu u čijim je topničko-mitraljeskim masakrima dramatično stradavala, da ne kažemo hlapila sama životna supstancija Evanđelja i Crkve. Istina, u teologiji su se često spominjala neumorna nastojanja pape Benedikta XV. da se prekine s tim "beskorisnim klanjima" koja su ranjavala Crkvu, ali i predstavljala "samoubojstvo Europe". Spominjao se i praktični neuspjeh tih Papinih zauzimanja koja su države sudionice rata pa i mjerodavni katolički ambijenti odbijali kao pristrana.

Zadnjih godina, međutim, teologija pokušava prevladati teološki zaborav Prvoga svjetskog rata, uočavajući da je taj krvavi rat osnažio razne trendove prisutne u Europi već otprije, kao što su gubljenje društvene težine kršćanskih Crkava posebno u politici, širenje vjerskog indiferentizma među narodom i teodicejskog agnosticizma među kritičkim elitama u kulturi. Ono pak što nama danas mora biti izazovno u povijesno-teološkoj prosudbi Velikog rata, jest u prvome redu pokušati pronaći način kako spriječiti da mjesne Crkve ikad više slijepo i nekritički upadnu u stanje hipnoze podvrgavanja evanđeoskih ideala i univerzalnoga crkvenog zajedništva nužno partikularnim pa i neopravdano sebičnim interesima politika vlastitih država. Najvjerojatnije sustavni *sinodalni* način življenja crkvenog zajedništva na svim razinama, a osobito na razini sveopće Crkve, može postati djelotvoran način iskrenog i kritičnog suočavanja mjesnih Crkava s problemom

rata i mira. U kontekstu uhodane sinodalne razmjene interesa, stavova i procjena glede bilateralnih i multilateralnih problemskih situacija među narodima, mjesne bi Crkve, zahvaljujući takvoj komunikaciji na razini sveopćega crkvenog zajedništva, puno lakše mogle oblikovati svoje stavove, koji ne moraju nužno biti uvjetovani nekritičkim prijanjanjem uz ratne politike vlastitih država (vidi simbiozu ruske Pravoslavne Crkve i Putinove politike u Ukrajini!). Za vrijeme Velikog rata pastiri i vjernici su, uz veoma rijetke iznimke, euforično podupirali ratne planove svojih država, bez puno truda oko oslušivanja i evanđeoski otvorenog i odvažnog vrednovanja razloga braće i sestara s druge strane. Rezultat je bio neviđeno more krvi. Dakle, nastojanje da se bez predrasuda Prvi svjetski rat izvuče iz teološkog zaborava u svim mjesnim Crkvama Europe, nije usmjereno prvotno na zadovoljavanje crkvenopovijesne znatiželje. Treba nam studirati dodatno, pa i nanovo, s puno više povijesno-teološke, neapologetske akribije i duhovne empatije, načine reagiranja generacije vjernika i nositelja crkvenih službi na početku i tijekom rata, uočiti njihove očite teološke zablude, mnogovrsne nacionalno-političke zaslijepljenosti i gotovo totalnu nespремnost na dijalog s katolicima iz drugih naroda. To bi pridonijelo odlučnijem prakticiranju institucionalizirano-sinodalnog suočavanja Crkava iz pojedinih država, kako bi se u Katoličkoj Crkvi u budućnosti moglo izbjeći ili pak ograničiti situacije u kojima rat, krv, nasilje ulaze u crkveno tkivo i razaraju crkveno zajedništvo, bez kojeg je teško zamislivo funkcioniranje Crkve kao prostora susreta s Trojedinim i milosne metamorfoze ljudi i njihovih međusobnih odnosa. Nadam se da je i kod nas u Hrvatskoj sjećanje na 100. obljetnicu ove *Prvotne katastrofe XX. stoljeća* pravi trenutak da i naša teologija pridonese prevladavanju teološkog zaborava ovog rata, i to u prvom redu poradi generacija katolika koje tek dolaze!

Nikola Bižaca